

СПРОБИ ПОРОЗУМІННЯ МІЖ УКРАЇНСЬКИМ ТА ПОЛЬСЬКИМ ПІДПІЛЛЯМ У 1943–1946 РОКАХ

У статті розглянуті випадки лояльності один до одного представників української УПА та польської АК та її політичного керівництва – еміграційного уряду. Спроби порозуміння були епізодичними, однак вони свідчать про різноманітність поглядів згаданих політичних сил.

Ключові слова: Друга світова війна, підпілля, Україна, Польща, повстанська армія.

Гостра конфронтація між Українською Повстанською Армією та польською Армією Крайовою вже достатньо детально висвітлена в науковій літературі. Втім, підпільні військові організації двох народів, діючи на одній території, та ще й в умовах існування спочатку німецької, а потім комуністичної влади, не могли не шукати контактів, порозуміння, спроб примирення. Звичайно, такі спроби не були визначальними в їх діяльності, однак, вони також до певної міри характеризують як політичне становище в краї, де діяли обидві сили, так і усвідомлення ними наявності спільного ворога. Нашою метою є аналіз таких спроб порозуміння і з'ясування їх впливу на перебіг міжнародного конфлікту, а також виявлення причин їх неефективності.

У висвітленні діяльності українського і польського підпілля в роки другої світової війни спостерігаємо спільні риси в обох країнах – в Україні і Польщі. Зі здобуттям незалежності Україною після тривалого періоду заборон дослідження історії УПА – відкриття раніше невідомих імен і сторінок, героїзація борців за незалежну державу. В такому ж ключі розглядається й діяльність УПА на теренах Південно-Східної Польщі. В.Сергійчук акцентує увагу на ролі УПА в захисті українського населення від насильницької депортації [1].

Якщо в Польщі упродовж всіх 90-х років минулого століття здійснювалось висвітлення діяльності АК з переважаючими позитивними оцінками, то вже в ХХІ ст. спостерігається критичний аналіз дій антикомуністичного підпілля. Примітними і цьому відношення є праці Р.Внука, в яких поставлені проблеми бандитизму в підпільних збройних формуваннях [2], антиукраїнських акцій спільно з владними структурами Польщі [3] тощо.

Домінуючою політико-ідеологічною позицією авторів як в Україні, так і в Польщі є етноцентризм. Однак, є й певні відмінності. В Україні національний патріотизм перебуває в творчо-романтичній стадії, породженій недавнім становленням незалежної державності. Розгляд конфронтації підпільних угруповань, та й польсько-українського конфлікту в цілому, здійснюється виключно під впливом трагічної депортації українців з їх етнічних земель. В Польщі ж в патріотичній позиції істориків спостерігаються елементи критичного підходу, зумовлені, очевидно, більшою інтеграцією в загальноєвропейський суспільний простір.

Втім, наукові дискусії, особливо гострі в перше десятиліття ХХІ століття, тривають. З'ясування ж спроб порозуміння з обох сторін – УПА і АК, як найбільшої сили польського підпілля, видається темою найменш контраверсійною на тлі тих гострих дискусій, що були окреслені спільним семінаром “Україна – Польща: важкі питання”.

Щодо АК, то упродовж останніх років війни її керівники пильно спостерігали за виявами українського національного руху, в тому числі за впливом на нього німецької окупації. Цей інтерес не в останню чергу був зумовлений завданнями польського еміграційного уряду. Про постійність цієї пильної уваги писав у одній зі своїх статей В. Бонусяк [4].

Східне бюро делегатури уряду в краї видавало щомісячник “Східні землі Речіпосполитої”. Назва сама окреслювала предмет і зацікавлення уряду. Воно було

невипадковим, оскільки у 1939 році небезпека для держави прийшла як з заходу, так і зі сходу. В місячнику вже в першому номері у редакційній статті підкреслювалось: “Загарбання Росії, як і загарбання німців загрожують нашому існуванню” [5, арк. 180]. Газета обстоювала необхідність інтеграції всіх східних земель з Польщею, маючи на увазі також і Східну Галичину та Волинь – такою була політична позиція еміграційного уряду.

Автор із Z.W.Rz. аналізував поділ німцями території України на “Рейхскомісаріат Україна” та “Дистрикт Галичина” і вважав останній більш позитивним явищем “бо він стверджує єдність у східних справах для Польщі” [5, арк. 180].

Отже, керівники АК одержували завдання детального збору інформації про українське населення, його настрої. Разом з тим пропагандистське завдання – підкреслювати близькість народів, їх спільну мету – боротьбу проти Кремля. 30 липня 1943 р. Крайова Політична Резидентія видала звернення “До народу українського”. В ньому висловлені ті ж ідеї об’єднання зусиль в боротьбі проти СРСР: “Німці гнобили обидва народи, Росія простягла руки до нашої землі. Ми могли б співпрацювати під гаслом “За нашу і вашу свободу” [6, арк. 2]. Разом з тим у зверненні чітко окреслено ідею польської держави в кордонах 1939 р.: “Розуміємо прагнення українців до незалежної української держави. Засвідчуємо, однак, що не зречемося східних земель Речіпосполитої, в південній частині якої віками жили поруч поляки і українці, на яких народ польський здійснив упродовж віків вклад цивілізаційний і господарський” [6, арк. 2].

Отже, в усіх випадках знайти порозуміння, представники польського підпілля, керовані еміграційним урядом, виходили саме з цих пріоритетів. Для УПА, яка боролась за самостійну українську державу на етнічних землях українців, вони були неприйнятними. В подальшому при усіх спробах досягти спільних дій обидві сторони могли домовлятися в питаннях дій проти СРСР, але не в питаннях політичної перспективи державності.

В свою чергу листівка ОУН в листопаді 1943 р. закликала не боротись проти Польщі. “Кажуть нам, що відберемо зброю німцям, а потім цією зброєю збудуєм Вільну Україну. Ці люди обдурюють вас, як обдурювали в 1941 р., коли говорили, що німці допоможуть нашому народові збудувати велику державу від Сяну по Волгу!” [7, арк. 12]. Далі роз’яснювалось, що Польща бореться пліч-о-пліч з Англією і Америкою і становить з ними та іншими народами велику демократичну коаліцію демократичних держав, котрих не переможуть ні німці, ні італійці. “І так вже непотрібно в Англії та в Америці кожного українця вважають за ворога...” [7, арк. 12]. Підпис “Український крайовий комітет співпраці з альянтами” приховував напрямок мельниківців в ОУН, як вони себе називали у виданих листівках, самостійників-державників. А він реального впливу на УПА не мав. Разом з тим друкованої продукції з закликами “Покиньмо план боротьби з поляками” було видано немало [7, арк. 39].

Часто такі листівки підписувались “Українським крайовим комітетом співпраці з альянтами”, або “Кругом незалежних українських патріотів”. Аргументи для порозуміння з поляками наводились такі: “Нова Польща належить до демократичної коаліції, не буде вже повторювати давнішніх помилок, бо буде будована на основах, проголошених Черчілем і Рузвельтом. В Європі, впорядкованій англійцями і американцями кожний громадянин матиме однакові права. Наші діти матимуть необмежений доступ до шкіл, а потім – до кожного заводу. ... Чехи це вже зрозуміли. Чи українець мусить бути “пізнім Іваном”, який мудрий, коли вже по всьому?” [7, арк. 12].

Одна з листівок підписана неіснуючим “Комітетом українських селян”, містить все ті ж прозахідні мотиви, надії на Англію і США, а також містить гостру критику української поліції, що була на службі у німців, звинувачення її в грабунках: “Рай має “наша” українська поліція, бо кожен з них має щонайменше два золоті годинники, фотографічний апарат, а їх жінки ходять у футрах, порабованих на жидах і поляках. А хто за те заплатить? Ти, український селянине.... Поляки напевне захотять порахуватися з вбивцями і рабійниками. Але вони на ту пору вдеруть на еміграцію й звідти будуть писати патріотичні статті до газет” [7, арк. 37].

Втім, “альянти” не давали переконливої відповіді на питання української державності, їх аргументи були застережливими, часом досить образними, але однотипними – не можна ізольоватись від антигітлерівської коаліції. Один із закликів, підписаний “Комітетом польсько-українського порозуміння”, викладав ці аргументи в такій редакції: “Не можна сьогодні боротись одночасно з німцями, Росією, Польщею, Мадьярщиною, Румунією і світом західних демократій. Боротьбу на всіх фронтах програють вже сьогодні. Чи вступлення проти Польщі і стоячими за неї демократіями заходу не нагадує нам кіннотника, який атакує скорий поїзд?” [7, арк. 39].

Щодо польської сторони, та тут також як політики, близькі до еміграційного уряду, так і ватажки АК не були єдиними у ставленні до національної боротьби українців. Мали місце і партійні розбіжності – про них на спільному польсько-українському семінарі говорив Л. Зашкільняк [8]. Втім, і серед польського політикуму висловлювались думки про потребу досягати взаємодії з українськими організаціями, навіть шляхом поступок, однак, не територіальних. Так, серед інформаційних матеріалів, що надходили від АК до Лондонського польського уряду є й аналітична доповідь, що відноситься до початку 1945 р., де висловлено тривогу з приводу конфронтації між українцями і поляками. Автор наводив приклади з минулого, що свідчили негативні наслідки боротьби між цими народами: “Вони вели до слабкості Польщі й України. Боротьба між українцями і поляками зробила можливим зростання колись маловідомого Московського князівства” [9, арк. 2]. Втім, питання територій і державності українців залишалось нерозв’язаним, тому дуже часто в повідомленнях до Лондона лунала думка, що після закінчення другої світової війни Польщу чекає новий фронт – з українцями.

Були й інші підходи до відносин між двома народами в майбутньому. Автор реферату “до дискусії про раціональне розв’язання української проблеми” писав про дві доктрини в цьому питанні: одна виходила з потреби посилити польський елемент на східних кордонах, інша вважала таку політику шкідливою. Автор, прихильник другої позиції, говорив про потребу вітати поворот українського населення до русинства, як до польськості, підкреслювати спільне між народами, в тому числі й у церкві [9, арк. 139, 148]. В рефераті містився докір польським політикам, в тому числі й Владиславу Сікорському, що вони керуються сентиментами, породженими минулим. “Минуле – боротьба з Хмельницьким, Скоропадський, Коновалець чи Бандера – не повинно перешкоджати політиці майбутнього [9, арк. 151]. Автор посилався на розмови з керівниками українського підпілля, однак, їх імена були подані під псевдо – Кубань, Дніпро.

Військове підпілля обох народів розглядало один одного як ворога, і під цим кутом його вивчало. В АК добре знали організацію української самооборони, її структуру [9, арк. 84]. Вивчали політичних діячів-українців, складали їх політичні портрети, в окремих випадках – конспектували праці. Був складений життєпис міністра закордонних справ УНР Олександра Шульгіна, політичний портрет Симона Петлюри, законспектована праця Дмитра Донцова “Підстави нашої політики”, написана стаття “Про бунт Ярого і Бандери” і врешті у інформації до уряду зроблений висновок: “Польсько-українська різня лежить сьогодні в інтересах Німеччини, а в першу чергу – в інтересах більшовицької Москви” [10, арк. 63, 66, 70, 72, 155].

Відомі також особисті контакти між командирами УПА і АК, хоча вони й були нечастими. У червні 1945 р. між двома такими командирами було листування. Воно включало політичну полеміку і взаємні звинувачення та погрози. Разом з тим командири домовились про особисту зустріч – невідомо, чи вона відбулась. Український повстанець писав: “Не хочемо також починати відгребувати старі порахунки, не хочемо, мимо Ваших непродуманих закидів, рахувати сьогодні, чи більше українців, чи більше поляків служило Гітлерові, хоч, на нашу думку, рахунок цей випав би напевно, не на Вашу користь...Радо приймаю Вашу пропозицію зустрічі і вірю, що всі ті справи належно виясними і приязно залагодимо” [11, арк. 1].

Звичайно, такі вислови і контакти були епізодичними і скоріше винятками на тлі військової конфронтації, ніж правилом і невід'ємним елементом. Власне, якщо задуматись про неуспіх згаданих спроб, впадає у вічі, що вони здійснювались на тлі нерозв'язаних проблем – відновлення незалежних польської і української держав. У обох сторін були різні уявлення про їх території, кордони, населення. “Зіткнення двох націоналізмів”, як зараз за висловом Рішарда Тожецького називають польсько-український конфлікт, доволі радикальних як за ідеями, так і за методами боротьби відбувалось в часи світової війни та після неї, а війна деформує моральні норми і уявлення про міри припустимого у всіх народів. Варто згадати, що в таких умовах і серед народів підтримкою користуються не помірковані лідери, а рішучі керівники з радикальними гаслами.

Представники як польського, так і українського підпілля шляхів порозуміння шукали на ґрунті об'єднання проти спільного ворога – Радянської Росії. Втім, СРСР, у складі якого Росія перебувала, був членом антигітлерівської коаліції, одним із переможців у другій світовій війні, державою, хоч і послабленою війною в господарському відношенні, однак, сильною у військовому. Врешті, проблема польсько-українських відносин в повосенний період вирішувалась зовсім не націоналістичним підпіллям обох народів.

Спроби порозуміння між українським і польським підпіллям були приречені на неуспіх. Та вони й не були основним напрямком діяльності згаданих сил. Втім, вони є свідченням пошуку політичного вирішення проблеми міжнародних відносин і того, що національні політичні сили були багатомірними.

Список використаних джерел

1. *Сергійчук В.* Діяльність ОУН-УПА в південно-східних повітах нинішньої Польщі / Володимир Сергійчук // Україна – Польща: важкі питання. – Т. 7. – Варшава, 2000. 2. *Wnuk R.* Problem bandytyzmu wśród żołnierzy antykomunistycznego podziemia w Polsce 1945–1947 // *Komunizm: ideologia, system, ludzie.* Pod red. T. Szarot / R. Wnuk. – Warszawa, 2003. 3. *Wnuk R.* Stosunek polskiego podziemia niepodległościowego i legalnej opozycji w Polsce do mniejszości ukraińskiej w latach 1944–1947 // *Akcja “Wisła”.* Pod red. J. Pisulińskiego / R. Wnuk. – Warszawa, 2003. 4. *Bonusiak W.* Kwestia ukraińska w opracowaniach Bura Wschodniego Delegatury Rządu na Kraju // *Polacy i ukraińcy podczas II wojny światowej / Władzimerz Bonusiak.* – Rzeszów, 2000. 5. *Archiwum Akt Nowych w Warszawie* (далі – ААН). – Zesp. АК. – Sign. 203/VII-47. 6. ААН – Zesp. АК. – Sygn. 203/XV-49. 7. ААН. – Zesp. АК. – Sygn. 203/XV-44. 8. *Зашкільняк Л.* Українська проблема в політиці польського еміграційного уряду і польського підпілля в 1939–1945 рр. // Україна – Польща: важкі питання. – Т. 4 / Леонід Зашкільняк. – Варшава, 1999. – С. 125–136. 9. ААН. – Zesp. АК. – Sygn. 203/XV-45. 10. ААН. – Zesp. АК. – Sygn. 203/XV-43. 11. *Центральний державний архів вищих органів влади України.* – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 161.

Татьяна Гонтар

ПОПЫТКИ НАЙТИ ВЗАИМОПОНИМАНИЕ МЕЖДУ УКРАИНСКИМ И ПОЛЬСКИМ ПОДПОЛЬЕМ В 1943–1946 ГГ.

В статье рассмотрены случаи лояльности друг к другу представителей украинской УПА и польской АК и ее политического руководства – эмиграционного правительства. Попытки найти взаимопонимание были эпизодическими, но они свидетельствуют о многогранности взглядов упомянутых политических сил.

Ключевые слова: Вторая мировая война, подполье, Украина, Польша, повстанческая армия.

Tetyana Hontar

THE UNDERSTANDING ATTEMPTS BETWEEN THE UKRAINIAN AND POLISH UNDERGROUND, 1943–1946

The article deals with cases of loyalty to one another, members of the Ukrainian Insurgent Army and Polish AK and its political leadership – government in exile. Attempts were episodic understanding, but they demonstrate the diversity of views of these political forces.

Key words: Second World War, the Underground, Ukraine, Poland, Insurgent Army.